

B. Bitino knygos „Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas“ stiliaus ypatumai

Audronė Bitinienė

Lingvistai dažniau tyrinėja meninių kūrinų stiliaus savitumą, tačiau mokslo veikalų autoriai taip pat neabejoja turį savo individualią kalbinę raišką. Mokslininkas perteikdamas informaciją aktyviai išreiškia savo poziciją, savo įžvalgą, o tai yra vienas iš individualumo požymių, tiesa, nekalbinių. Šie požymiai ypač išryškėja mokslo metodologijos veikaluose, jų kategorijai galima priskirti ir neseniai pasirodžiusią Bronislovo Bitino knygą „Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas“ (2006). Straipsnio tikslas – aptarti šios knygos, kaip mokslinio stiliaus teksto, struktūrą, autoriaus indėlį į edukologijos mokslinio stiliaus normų sklaidą ir, žinoma, nustatyti individualiojo stiliaus požymius, ypač svarbius kiekvieno mokslininko kalbiniam įvaizdžiui.

Ši knyga nuo kitų panašaus pobūdžio ir ankstesnių autoriaus darbų skiriasi tuo, kad siekiama išvengti asketinio stiliaus standarto, visų kalbų moksliniuose tekstuose įsigalėjusio jau nuo Niutono laikų ir būtino rašant tam tikro žanro tekstus. Veikalo autorius atskleidžia mokslinės kūrybos esmę – idėjų iešką ir jų įprasminimą, nes iki šiol visa tai likdavo už teksto ribų kaip pagalbinė informacija ar foninės žinios. Pažymima, kad pažinimas yra gyvas procesas, apimantis tyrėjo ieškojimų nerimą, atradimo džiaugsmą ir sunkumus, kai reikia tiksliai ir logiškai aprašyti gautus rezultatus ar įro-

dyti iškeltas hipotezes. Autoriaus tikslas – įtikinti adresatą pateikiama mokslinio tyrimo logika, savo koncepcijos pagrįstumu, paveikti taip, kad jis taptų ne tik sąmoningas skaitytojas, bet ir imtųsi konkrečios veiklos, užtikrinančios pozityvius rezultatus. Informacija apie edukologinio tyrimo metodus pateikiama kompetentingai ir tiksliai, nes autorius yra ne tik kvalifikuotas, bet ir reiklus mokslinio tyrimo vadovas, skatinantis, aktyvinantis. Tad šio veikalo raiškos priemonės, jo struktūra rodo kūrybinę sąveiką su adresatu, siekį sudėtingą informaciją pateikti taip, kad ji būtų pavciki ir keistų jau susiformavusį pasaulėvaizdį apie edukologinį tyrimą.

Socialinė ir komunikacinė mokslo prigimtis taip pat reiškia, kad mokslinė kūryba – tai vidinis monologas bei autoriaus ir skaitytojo dialogas, pagrįstas teksto informatyvumo ir prieinamumo derme. Autoriaus komunikacinio dialogo tikslas – sąveika su skaitytoju, tikintis, kad pateikta koncepcija bus suprasta ir pritaikyta konkrečiame tyrime. Ši sąveika su adresatu įgyvendinama ne vien kontaktinėmis raiškos priemonėmis, tik laikinai aktyvinančiomis adresato dėmesį (autoriaus daugiskaita ir liepiamosios nuosakos formos), bet perkeliama į viso teksto kalbos priemonių organizavimą ir net knygos kompoziciją.

Akivaizdžiau išreikšta kita dialogizavimo forma – kognityvus dialogas su precedentiniais tekstais, nes šio veikalo sąsają su kitų mokslo šakų tekstais rodo ne tik terminų sistema, bet ir asociacijos, aliuzijos ar reminiscencijos, kurias atpažinti ir įprasminti turi skaitytojas – edukologijos mokslų doktorantas, magistrantas. Tik tada aptariamo teksto informacija bus visapusiškai suvokta, išvengta gana prieštaringos interpretacijos, kurią gali lemti ir skaitytojo emocinės refleksijos (interpretacijų įvairovė – atsakas ir paskata kurti naujus tekstus). Dėl to autorius dažnai aiškina mokslinio tyrimo etapus, tą patį teiginį kartoja ir įtvirtina, nes imasi atsakomybės už tyrėjo pasirinktą metodą ir jo taikymo rezultatus.

B. Bitinas vartoja ir įprastus kognityvaus dialogo raiškos būdus – tiesioginį ir netiesioginį citavimą ar fonines nuorodas. Vis dėlto veikalui apibūdinti netiktų semiotiko R. Barto teiginys, kad kiekvieną tekstą sudaro „citātų mozaika“, nes autorius jas vartoja ypač saikingai. Citātų funkcija dažniausiai referencinė: atkuriamas kito autoriaus teksto vaizdinys, galima ir vertinamoji funkcija (diskutuota dėl dalyko ir objekto sampratos). Dažnai citatas autorius vartoja kaip paveiklaus teksto kūrimo būdą, griežtam moksliniam stiliui suteikiantį ekspresijos, individualumo.

Su tam tikromis išlygomis būtų galima teigti, kad savo pasaulėvaizdžiui atskleisti autorius nevartoja intertekstinių elementų, būdingų diskretiniam žinių pateikimo būdai. Lakoniška ir kondensuota citata aktualinama, ji tampa naujos teorijos konceptu. Pagaliau autoriaus vartojamų intertekstinės sąveikos elementų visumą būtų galima sieti su epistemine situacija, nes edukologijos mokslo darbuose yra susiformavęs savitas senų ir naujų žinių santykis. Tada precedentiniai tekstai šiame veikale yra savi-

tai įprasminti, jų ribos nėra svarbios net aptariant statistinius metodus – jie yra tapę autoriaus koncepcijos dalimi.

Autorius nėra linkęs vartoti retų ar šiuo metu ypač madingų žodžių, kad sukurtų šiuolaikinės kalbos įspūdį. Tikslingo žodžio ieška – svarbiausias autoriaus rūpestis. Jau aforizmu yra tapęs jo teiginys: „rasti konceptą ir jį pavadinti – tolygu sukurti naują mokslo teoriją“. Tad rašant šią knygą nesitenkinta enciklopediniu L. Jovaišos psichologijos terminų žodynu. Naujų žodžių ir jų reikšmių ieškota kituose šaltiniuose, ypač Didžiajame lietuvių kalbos žodyne, kitų mokslo šakų veikaluose.

Knygoje esama gana daug tarptautinių žodžių, jau tapusių abstrakčios mokslo kalbos norma, jie padeda siekti raiškos tikslumo, adekvataus suvokimo. Autorius, gerai įvaldęs mokslinę kalbą, intuityviai atsižvelgia į M. Bachtino teiginį apie žodžio reikšmių polifoniją, kuri dažnai riboja simetrišką autoriaus ir skaitytojo bendravimą. Tarptautiniai žodžiai ypač patraukia mokslo žmones, nes turi tam tikrą paslapties šydą, kartu sukuria nelauktumo įspūdį. Pagaliau gerai žinoma, kad edukologijos mokslų tekstai yra saviti, kiek nutolę nuo mokslinio stiliaus centro (tai patvirtina kiekybinė ir kokybinė analizė), todėl autoriaus siekis tikslinti terminų sistemą yra sveikintinas dalykas. Naujus terminus autorius aiškina: nurodo jų kilmę, aptaria reikšmę, vartojimo polinkius, pagrindžia svarbą edukologijos mokslui. Tokia tekstinė veikla ypač prasminga, nes edukologijos mokslo tekstuose esama pernelyg daug populiarizacijos elementų (dėl mokslo taikomojo pobūdžio).

Daug tyrėjų siekė atskleisti stiliaus savitumo paslaptį remdamiesi sintaksiniais teksto parametrais. Sintaksiniu atžvilgiu ištyrė visas B. Bitino pastarųjų metų publikacijas ir gautus rezultatus palyginę su kitų edukologų dar-

bais (tyrimo imtis reprezentatyvi), galime pastebėti siekį rinktis ypač tikslų ir informatyvų sakinį, perteikiantį ne įsivaizduojamą, o tikrai baigtą mintį (ypač dažnas skyrybos ženklas – kabliataškis). Autorius pirmenybę teikia ne vientisiniams sakiniams, kaip yra kitų edukologų darbuose, o sudėtiniams. Šis dažnių santykis yra asimetrinis, jis veikia ir autoriaus vidutinį sakinio ilgį bei sakinių ilgio grupių paradigmą.

Visų B. Bitino mokslinio stiliaus veikalų diferencinis požymis – gana didelis vidutinis sakinio ilgis (19 žodžių) – jo tekstus kiek suartina su kitų mokslų tekstais, bet aiškiai skiria nuo kitų edukologijos mokslinių tekstų (15 žodžių), pagal minimą požymį suartėjančių su mokslo populiarinamaisiais tekstais ar publicistika. Svarbu tai, kad aptariamoms knygos statistinių tyrimų metodų skyriuje, kaip ir kituose matematinės krypties autoriaus darbuose, sakinių vartojimo pokyčių iš esmės nėra, nors matematikos moksliniams tekstams būdinga suskaidyta proza. Vadinasi, autoriaus tekstų sintaksinė struktūra mažai priklauso nuo aprašomo objekto, ji yra savita ir pastovi. Savitumą rodo ir atskirų knygų analizė: visų pastarųjų metų B. Bitino mokslų darbų vidutinis sakinio ilgis beveik sutampa, mažai skiriasi ir dažniausiai vartojamų 14–18 žodžių sakinių ilgio grupės. Gana tolygiai pasiskirsto labai trumpi 1–8 žodžių sakiniai (jų tris kartus mažiau negu kitų edukologų darbuose), sutampa dažniausiai vartojamų sakinių branduolys. Minėti statistikos duomenys tik iliustruoja samprotavimus apie autoriaus sintaksinės raiškos savitumą, nes ribota šio straipsnio apimtis neleidžia supažindinti su kitais svarbiais tyrimo rezultatais, pagrįstais ir kokybine analize.

Knygos autorius kiek kitaip vertina mokslinio teksto kūrimo technologiją ir jo struktūrą. Pripažindamas, kad edukologijos tekstas turi atitikti mokslinio stiliaus normą, jis supažindina skaitytojus su savita tekstų skaida. Autoriaus

nuomone, pedagoginiam fenomenui atskleisti svarbus yra pasakojimas, orientuotas į laiko dimensiją, ne mažiau aktualus aprašymas, kurį pats autorius yra tobulai įvaldęs (edukologinės erdvės aprašymas nagrinėjamas kaip etalonas). Tačiau moksliniam tekstui, autoriaus nuomone, svarbiausia yra samprotavimas, nes kiekvieno mokslininko tikslas – įrodyti mokslo tiesas. Todėl aptariama samprotavimo esmė, jo tipai, pabrėžiama gilioji struktūra ir tinkamos kalbos priemonės. Tokia knygos autoriaus pozicija yra ypač svarbi, nes mokslinio stiliaus tyrėjai linkę aprašyti tik kalbinę raišką, ją atskirti nuo mokslinio pažinimo struktūros.

Apibūdinant šį veikalą teksto stilistikos atžvilgiu, galima teigti, kad autoriui būdingas ypatingas tikslumas, santūrumas, pagrįstas gana griežta teiginių dėstymo logika. Mokslinė mintis liejasi ramia vaga, ypač skyriuose, kuriuose siekiama atskleisti edukologinio tyrimo metodų esmę ir tekstas orientuotas į aprašymą. Autoriaus temperamentas atsiskleidžia hierarchinės prozos fragmentuose, kai siekiama pagrįsti ar įrodyti savo poziciją ir vartojami subjektyvaus vertinimo elementai. Bet ir tada paklūstama adresato įvaizdžiui, o subjektyvaus polėkio nelygumai gludinami ir tikslinami. Nuo imperatyvaus modalumo, įprasto ankstesnių metų edukologų darbuose, perėita prie neutralaus ir kiek intymesnio bendravimo, nes tik tokia sąveikos kryptis gali lemti pozityvų požiūrį į edukologinį mokslinį tyrimą ir jo rezultatus.

Pastarųjų metų lingvistų darbuose vis dažniau tyrinėjama iškilų žmonių kalbinė veikla, kalbinis jų įvaizdis. Ši glausta Bronislovo Bitino, filologo ir matematiko, stiliaus analizė – bandymas atskleisti mokslo žmonių kalbos savitumą ir jo santykį su mokslinio ir specialiojo stiliaus norma.